IPR i kreativa näringar

IPR i kreativa näringar

Christina Wainikka

IPR i kreativa näringar

Christina Wainikka

ISBN 978-92-893-4249-0 (PRINT)

ISBN 978-92-893-4250-6 (PDF)

ISBN 978-92-893-4251-3 (EPUB)

<http://dx.doi.org/10.6027/TN2015-552>

TemaNord 2015:552

ISSN 0908-6692

© Nordiska ministerrådet 2015

Layout: Hanne Lebech

Omslagsfoto: ImageSelect

Tryck: Rosendahls-Schultz Grafisk

Printed in Denmark

Denna rapport är utgiven med finansiellt stöd från Nordiska ministerrådet. Innehållet i rapporten avspeglar inte nödvändigtvis Nordiska ministerrådets synpunkter, åsikter eller rekommendationer.

www.norden.org/nordpub

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet ska stärka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Nordiska ministerrådet

Ved Stranden 18

DK-1061 København K

Telefon (+45) 3396 0200

www.norden.org

Innehåll

Förord.....	7
Inledning.....	9
Sammanfattning.....	11
1. Projektets struktur	13
2. Rättsutredning.....	15
2.1 Inledning.....	15
2.2 Det nordiska samarbetet på immaterialrättsområdet.....	15
2.3 De rättsliga skillnadernas betydelse.....	20
2.4 Skillnader beträffande immaterialrättsliga avtal	22
2.5 Avtalens betydelse för att skapa en gemensam marknad	24
2.6 Branschutveckling och immaterialrätt.....	24
2.7 Avtalslicenser.....	25
3. Case	27
3.1 Inledning.....	27
3.2 Företag i filmbranschen	29
3.3 Bokförlag	32
3.4 Tidskriftsförlag.....	34
3.5 Bransch- och arbetsgivarorganisationer	36
4. Utbildning.....	39
4.1 Inledning.....	39
4.2 IPR för den framtida yrkesrollen.....	40
4.3 IPR under utbildningen	40
4.4 IPR i relation till utbildningsanstalten	41
5. Genomförande av seminarium.....	43
5.1 Seminariets program.....	43
5.2 Slutsatser från seminariet.....	44
6. Betydelsen av avtalsfrågor.....	45
6.1 Inledning.....	45
6.2 Avtalsfrihetens betydelse	45
6.3 Harmoniseringsmöjligheter?.....	46
7. Slutsatser	47
7.1 Inledning.....	47
7.2 Rättsliga skillnader och deras betydelse.....	47
7.3 Innovationssystemen och andra stöd	48
7.4 Utbildning inom IPR.....	48
7.5 Behoven av IPR i de kreativa näringarna	48

8. Möjliga vägar framåt	51
8.1 Inledning.....	51
8.2 Stöd för aktörer inom de kreativa näringarna	51
8.3 Behov av utbildningsinsatser	52
8.4 Utveckling av innovationssystemen.....	52
8.5 Överlappande skydd	53
8.6 Utveckling av immaterialrättigheterna	54
Summary.....	55

Förord

Denna rapport har tagits fram av KreaNord år 2012, och bygger vidare på ett OECD-projekt inom immateriella rättigheter i de nordiska länderna för små och medelstora företag från de kulturella och kreativa näringarna.

KreaNord kom till år 2008 som en del av Nordiska ministerrådets globaliseringsarbete, med syftet att utveckla och profilera Norden som en arena för kulturella och kreativa näringar. KreaNord har sedan dess etablerat ett tvärsektoriellt policysamarbete mellan kultur- och näringsdepartement och myndigheter i de nordiska länderna, tagit fram kunskapsunderlag, samt drivit flera projekt kring bland annat entreprenörskap i konstnärliga utbildningar och finansieringsfrågor. KreaNord utvecklades under 2015.

I samband med avvecklingen av KreaNord har denna rapport återpublicerats år 2015 tillsammans med en rad andra KreaNord-rapporter.

Inledning

Upprinnelsen till detta projekt är OECD-projektet "SME Innovation and Management of Intellectual Assets in Selected Creative and Manufacturing Industries". Till det projektet skapades för KreaNords räkning rapporten "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension". Syftet med detta projekt har varit att, med utgångspunkt av resultaten från tidigare projekt, arbeta vidare med de immaterialrättsliga stötestenar som de kreativa näringarna ställs inför.

En av utgångspunkterna har varit att det har uttalats strävanden om att skapa en Nordisk gemensam marknad för de kreativa och kulturella näringarna. Det finns immaterialrättsliga frågor som kan påverka möjligheterna att skapa en sådan gemensam marknad. Vilka dessa immaterialrättsliga frågor är har kommit att löpa som en röd tråd genom projektet.

I rapporten används uttryck som IPR, immaterialrätt och icke materiella tillgångar. IPR är en vanligt förekommande förkortning för det som kallas för "intellectual property rights". Med immaterialrätt brukar ofta avses de immaterialrättsliga ensamrätterna, såsom patent, varumärken och upphovsrättigheter. Traditionellt brukar inte alltid exempelvis företagshemligheter räknas in i immaterialrätten eftersom skyddet för företagshemligheter inte innebär en ensamrätt. I denna rapport görs dock inte denna distinktion. När uttrycket icke materiella tillgångar används är de för att särskilt belysa att det är fråga om sådant som kan ses som tillgång i en rörelse, men som inte utgörs av materiella ting.

En fråga som är oerhört viktig för vad som sker, och kan ske, i de kreativa och kulturella näringarna är avtalsfrågor. Detta var en central fråga redan i projektbeskrivningen, men i arbetet med projektet har det blivit än tydligare hur viktiga avtalen faktiskt är.

Sammanfattning

Denna rapport fokuserar på utmaningar relaterade till immateriella rättigheter i kreativa näringar. Rapporten har tagits fram i 2012 som en del av Nordiska ministerrådets KreaNord-initiativ och bygger vidare på "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension." Rapporten ser på möjligheter och hinder relaterade till immateriella rättigheter i skapandet av en gemensam nordisk marknad för kreativa och kulturella näringar.

1. Projektets struktur

Projektet har bestått av flera olika delar. De olika delarna har delvis kommit att gå in i varandra, inte minst eftersom det blev uppenbart att avtalsfrågorna var av så avgörande betydelse. Rapporten kommer att beskriva dessa olika delar i den ordning som de presenteras här.

Rättsutredning har varit en central del. Det handlar om att ge en fördjupad bild av likheter och skillnader mellan de nordiska länderna beträffande IPR. Det handlar inte bara om de rättsliga reglerna i sig utan också om exempelvis avtalsstrukturer.

Casen har genomförts för att se varför företag i de aktuella näringarna agerar som de gör beträffande IPR. Avsikten har varit att få en fördjupad bild i relation till den bild som blev resultatet av det tidigare projektet.

Utbildningsfrågor är ett viktigt moment eftersom den tidigare rapporten pekade på att det fanns stora brister beträffande kunskapen om IPR inom de kreativa och kulturella näringarna. Här har skett en analys av de utbildnings- och informationsinsatser som genomförs i de olika nordiska länderna. Fokus har varit insatser som är särskilt riktade till dessa näringar.

I december 2011 genomfördes ett seminarium i Stockholm för att belysa de aktuella frågorna. Syftet var att lyfta diskussionen, få fler bilder av IPR i de kreativa näringarna samt att sprida information.

Avtalsfrågor har visat sig vara viktiga och de har aktualiserats i alla av projektets delar. Det gör att dessa lyfts fram särskilt i ett eget avsnitt, förutom de delar som ligger under respektiva rubrik.

2. Rättsutredning

2.1 Inledning

De nordiska länderna har traditionellt haft ett mycket nära samarbete på immaterialrättsområdet.¹ Flera av immaterialrättens centrala lagar har varit föremål för samarbete vilket lett till en stor rättslikhet. Lagstiftningsarbetet skedde i samverkan och det var också naturligt att i utredningar utreda hur det såg ut på olika områden i de andra nordiska länderna. De senaste åren har denna situation dock kommit att förändras, på flera av immaterialrättens område.

Det skulle kunna antas att de rättsliga skillnaderna hänger samman med att inte samtliga nordiska länder är med i EU. Detta påverkar bara till viss begränsad del. Det är snarare så att de nordiska länderna gått ifrån det nära samarbetet på immaterialrättens område. Det är inte längre självklart att lagstiftningen skall utvecklas i nordiskt samarbete, även om det fortfarande är brukligt att i exempelvis utredningar referera till rådande rättsläge i andra nordiska länder.

I det följande redovisas några punkter beträffande de rättsliga skillnaderna på immaterialrättens område och vilka de praktiska konsekvenserna av detta blir.

2.2 Det nordiska samarbetet på immaterialrättsområdet

2.2.1 *Immaterialrättigheter och territorialitet*

Immaterialrätten är ett område där det tidigt skapades internationella konventioner. I debatten om exempelvis upphovsrätten brukar framhållas att ett enskilt land inte kan upphäva all upphovsrättslig lagstiftning

¹ Detta finns bland annat beskrivet i NIR 2006 s. 527, Resolution om öget nordiskt samarbejde mellem NIR-foreningerne og de nordiska myndigheder.

eftersom landet har internationella åtaganden som kräver att ett upphovsrättsligt skydd, med visst innehåll, faktiskt existerar.

De internationella reglerna på immaterialrättens område, såsom Pariskonventionen, Bernkonventionen, Romkonventionen och TRIPS-avtalet, gör att rättigheterna på många sätt är harmoniserade mellan olika länder. Det finns en stor rättslikhet mellan de länder som tillträtt konventionerna.

För utomstående kan detta leda till ett intryck av att immaterialrättigheterna gäller i alla länder automatiskt. Immaterialrätten bygger dock på territorialitetsprincipen. För de registrerade rättigheterna blir detta tydligt genom att registreringarna bara täcker ett visst geografiskt område. En gemenskapsmönster får giltighet i hela EU, ett nationellt patent i Norge gäller bara där och så vidare.

Det är dock också så att upphovsrätten, såsom oregistrerad rättighet, också är territoriell. I varje enskilt land gäller det landets upphovsrättsregler. Huvudregeln i de internationella konventionerna på upphovsrättens område, såsom Bernkonventionen, reglerar att utlänningar och deras verk skall ha samma skydd som inlänningar. Principen innebär också att en princip om nationell behandling. För Nordens del kan konstateras att nordiska upphovsmän ett skydd även i de övriga nordiska länderna, utan att behöva vidta några som helst åtgärder.

2.2.2 Lagstiftningsområdet

Under mitten av 1900-talet var det på många sätt en självklarhet att lagstiftningen på immaterialrättens område togs fram i nordisk samverkan. Detta var också en tid då immaterialrättens betydelse kom att lyftas alltmer. Inom ramen för detta arbete tillkom patentlagstiftning, upphovsrättslagstiftning och varumärkeslagstiftning.

Den lagstiftning som kom till under mitten av 1900-talet kom att behöva reformeras mot slutet av 1900-talet. Lagstiftningen ansågs på en del områden inte på alla sätt motsvara de behov som fanns. Av olika skäl kom de nordiska länderna att göra utredningar och förändra lagstiftningen utan att göra det i nordisk samverkan.

Det är svårt att hitta tydliga skäl till att frångå den nordiska samverkan på immaterialrättens område. Det tycks som att det ansetts ta för lång tid och varit för svårt att nå enighet om olika rättsliga konstruktioner om det behövts nå enighet mellan de nordiska länderna. Lagstiftaren i de olika nordiska länderna tycks således ha prioriterat att få en väl fungerande lagstiftning på plats än att få en enhetlig nordisk reglering.

Det kan också vara så att det faktum att samtliga länder i Norden inte är med i EU har påverkat strävan efter en nordisk rättslikhet.

Konsekvensen är att det finns rättsliga skillnader på olika områden. I och med att immaterialrätten är föremål för internationella konventioner och EU-regler är skillnaderna inte av sådant slag att de gäller fundamenten, men skillnaderna finns. Vid implementering av exempelvis EU-direktiv har funnits möjligheter att göra olika val, något som de nordiska länderna har utnyttjat.

Det finns också exempel på när ett nordiskt land väljer att utreda en fråga utan att initiera en samnordisk diskussion. Ett sådant exempel är frågan om upphovsrättsliga avtal.

I Finland gjordes i mitten av 2000-talet en utredning om en så kallad arbetsgivarregel inom upphovsrätten. Inom upphovsrätten är regleringen inom Norden sådan att upphovsrätten alltid uppkommer hos den fysiska person som skapar verket, oavsett om denne gör det helt på eget initiativ, på uppdrag eller inom ramen för en anställning.² I Norden har det också traditionellt varit så att arbetsgivaren inte förvärvar hela upphovsrätten utan enbart får en viss nyttjanderätt.³ Utvecklingen i många branscher, inte minst inom de kreativa näringarna, gjorde att detta ansågs förlegat. Det ansågs av många att arbetsgivaren borde få hela upphovsrätten.

I Finland utreddes frågan, utan nordisk samverkan, men förslaget har inte lett till någon förändrad lagstiftning. Förslaget omfattade ett förslag till arbetsgivarregel, men mottagandet visade tydligt på splittring beträffande lämpligheten i förslaget. I Sverige kom frågan också att utredas. Den svenska utredningen kom dock fram till att en arbetsgivarregel inte var lämplig.

Intressant är att notera att även om frågan om en arbetsgivarregel på upphovsrättens område inte diskuterades inom ramen för nordisk samverkan kom ett nordiskt lands arbete att tjäna som inspiration för ett annat nordiskt land. Det finns fler exempel på detta, som faktiskt lett till förändrad lagstiftning.

I Danmark infördes i varumärkesrätten en möjlighet att inom ramen för det administrativa systemet driva vissa frågor. Fördelen med detta är att det blir lättare att driva frågor när en exempelvis en rättighetsinne-

² Detta har bland annat diskuterats av Svensäter, Anställning och upphovsrätt (1991), Niklas Bruun i Vennebog til Mogens Koktvedgaard, Peyron, Det upphovsrättsliga anställningsförhållandet (1985) samt Schönning, TV-programmedarbedjeres ophavsrettigheder.

³ Det finns ett undantag för detta som gäller datorprogram som tas fram i anställning. Rättigheten uppkommer visserligen hos den anställde, men under vissa förutsättningar övergår rättigheten till arbetsgivaren. Detta följer av direktivet 91/250/EEG av den 14 maj 1991 om skydd för datorprogram.

havare anser att någon annans varumärke gör intrång på den egna rättigheten. Detta anses särskilt viktigt för små och medelstora företag, som saknar resurser att driva frågor i allmänna domstolar. Tröskeln var helt enkelt för hög. Denna konstruktion, att utöka området för vad som kan hanteras i det administrativa systemet, kom att påverka utformningen av den svenska varumärkeslagen som trädde ikraft 2011.

Den nya svenska varumärkeslagen har utmynnat av ett lagstiftnings-samarbete mellan Norge, Finland och Sverige. Den nya norska varumärkeslagen trädde ikraft redan 1 juli 2010.

Det finns några områden där skydden skiljer sig åt väsentligt. Ett sådant område är skyddet för bruksmönster. Det mönsterrättsliga skydd som följer av EU-förordning och direktiv på mönsterskyddsområdet gäller skydd för en produkts utseende. Från detta skydd finns särskilda regler och principer som gör att utseenden som är beroende av en funktion utesluts. Tanken är att mönsterrätten bara skall skydda utseenden på produkter när utseendet beror på strävanden att skapa ett visst estetiskt uttryck, frikopplat från funktion. När en produkt ser ut som den gör för att det är enda sättet att lösa funktionella strävanden är det patent-rätten som skall användas.

I många länder finns ett skydd som ligger mellan mönsterrätten och patenträtten, nämligen skyddet för bruksmönster.⁴ Detta skydd finns inte i samtliga nordiska länder. Skyddet för bruksmönster brukar ibland kallas för "patent light", med det avses att det är enklare och billigare att erhålla än patent samtidigt som det faktiskt skyddar innovationer beträffande funktion.

I de länder som har skydd för bruksmönster brukar framhållas att det är ett bra skydd för små och medelstora företag som inte alltid har råd att investera i patent, särskilt inte i flera länder. För svensk del har frågan om bruksmönster utretts, men det tycks inte finnas stöd för att införa skyddet i svensk rätt.

För många företag i de kreativa näringarna är kanske inte bruksmönsterskyddet det allra viktigaste immaterialrättsliga skyddet. Självklart finns företag inriktade på design som skapar denna typ av prestationer, men för de flesta företag i de kreativa näringarna torde de estetiska uttrycken vara av sådan karaktär att upphovsrättsligt och mönsterrättsligt skydd kan erhållas för formgivningen. Undantaget är

⁴ Bruksmönsterskyddet finns i Finland och Danmark av de nordiska länderna. Det finns även i exempelvis Tyskland.

naturligtvis de företag på designområdet som arbetar med industriell formgivning inriktad på funktion.

Ett rättsområde som inte är harmoniserat alls, inte inom EU och inte mellan de nordiska länderna, är skyddet för företagshemligheter. Skyddet för företagshemligheter är ett skydd som är av betydelse för många företag inom de kreativa näringarna. Företagshemligheter kan exempelvis vara föremål för licenser, exempelvis vid licensiering av tv-format. I licenserna uttrycks detta ofta som know-how.⁵ En anledning till att skyddet för företagshemligheter inte harmoniserats är att det inte utgör en ensamrätt utan enbart skydd mot vissa typer av angrepp.

De rättsliga skillnaderna mellan olika länder beträffande skyddet för företagshemligheter innebär att sådant som kan omfattas av skydd i ett land inte alls är skyddat i ett annat land. Det är också så att angrepp på företagshemligheter som leder till ansvar i ett land, inklusive straffansvar, inte leder till ansvar i ett annat land.

2.2.3 Inverkan av rättspraxis från övriga nordiska länder

Den upphovsrättsliga debatten i Norden under 2011 kom att präglas av ett norskt rättsfall beträffande det upphovsrättsliga skyddet till tv-format. Både själva rättsfallet och den efterföljande debatten har varit mycket intressanta.

När det gäller själva rättsfallet handlar det om möjligheterna att skydda tv-format. Licensiering av tv-format är en verksamhet som omsätter mycket stora belopp. Det rättsliga skyddet för formaten som sådana kan dock diskuteras. Den norska domen visar att det är svårt att ingripa mot imitationer av just tv-format. Formaten har ett mycket svagt immaterialrättsligt skydd.⁶

Det norska målet visade därmed på sådant som kan bli konkreta problem för de företag som lever på att skapa och licensiera format.

Den efterföljande debatten, som inte bara ägt rum bara i Norge utan även i de övriga nordiska länderna, visar att det finns en samnordisk diskussion kring rättspraxis. På immaterialrättens område är rättspraxis ofta av stor betydelse, kanske särskilt på upphovsrättens område.

Domar från de nordiska länderna publiceras i tidskriften *Nordisk Immaterialt Rättsskydd*. Denna vetenskapliga tidskrift når läsare i hela

⁵ Allt det som kallas för know-how omfattas dock inte alltid av skyddet för företagshemligheter.

⁶ I målet rörde det sig om en upphovsrättstvist.

Norden. Det innebär att rättspraxis från andra nordiska länder kan komma att påverka rättsutvecklingen även i de övriga nordiska länderna. Detta är inte minst viktigt med tanke på dagens snabba utveckling, där nya innovationer och nya typer av nyttjanden ständigt tillkommer. Rättspraxis spelar en betydelsefull roll beträffande utvecklingen av immaterialrätten.

2.3 De rättsliga skillnadernas betydelse

I rapporten "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension" framhölls att det på många håll inom de kreativa näringarna finns en tydlig kompetensbrist beträffande immaterialrättighetsfrågor. Det perspektiv som var i fokus för den rapporten var aktörernas kunskap om den egna, nationella regleringen på immaterialrättsområdet. För den aktör inom de kreativa näringarna som vill nå ut på i fler nordiska länder blir denna kompetensbrist av än större betydelse.

För aktörer inom de kreativa näringarna, såväl enskilda kreatörer som företag, är det svårt i sig att få en överblick över de immaterialrättsliga reglerna. Särskilt svårt är detta för företag som ägnar åt sådant som kan få flera immaterialrättsliga skydd. Här skall särskilt ges två exempel, formgivning och tv-format.

En formgivning kan exempelvis skyddas såväl av upphovsrätt som varumärkesrätt och mönsterrätt. Vissa av dessa skydd kräver registrering, medan vissa uppkommer formlöst. Det finns också skillnader beträffande möjligheterna att helt fritt konstruera avtal om dessa olika rättigheter. Avtal om upphovsrättigheter är underkastade särskilda regler i jämförelse med exempelvis avtal om varumärkesrättigheter.

Ett tv-format kan, vilket den norska domen visade, svårligen få skydd som sådant inom upphovsrätten. Det kan dock innehålla upphovsrättsligt skyddade moment, såsom musik och grafisk formgivning. Till tv-format kopplas ofta varumärkesrättigheter, det vill säga att programnamn och liknande registreras såsom varumärken. Vid licensiering av tv-format får ofta även så kallade produktionsbiblar stor betydelse. Dessa produktionsbiblar omfattas ofta av både skydd för företagshemligheter och upphovsrättsligt skydd. Avtalskonstruktioner om licensiering av tv-format är ofta mycket komplexa.

Dessa båda exempel visar tydligt hur komplicerat det kan bli för en aktör att även inom ett lands rätt överblicka vad som gäller på immaterialrättens område. När en aktör vill nå ut i flera nordiska länder uppstår en

än svårare situation. Det finns helt enkelt rättsliga skillnader mellan de olika nordiska länderna som kan påverka de möjligheter som finns.

På en del områden, såsom skyddet för företagshemligheter och skyddet för brukskonst, är det signifikanta rättsliga skillnader. Det är helt enkelt så att sådant som får skydd i ett nordiskt land helt enkelt inte får skydd i samtliga nordiska länder.

En aktör som bygger sin verksamhet på att licensiera know-how i from förvisning om att den är skyddad i det egna landet kan inte räkna med att samma know-how skyddas även i de övriga nordiska länderna. Det kan exempelvis handla om en licensiering av ett tv-format som till väsentliga delar bygger på licensiering av know-how. I sådant fall är vetskap om de rättsliga skillnaderna mellan de nordiska länderna betydelsefull.

En dansk eller finsk kreatör som ser bruksmönster som den viktigaste immaterialrättigheten kan inte få motsvarande skydd i de övriga nordiska länderna som i det egna hemlandet. Det kan påverka intresset av att försöka nå ut i de övriga nordiska länderna.

Konsekvenserna av de existerande skillnaderna beträffande IPR mellan de nordiska länderna är att det som är ett problem på nationell nivå blir mångfalt större för den som vill nå ut i flera länder.

Bristande kompetens, bristande resurser och bristande resurser att skaffa sig kompetens är ett problem redan för en aktör som bara agerar i ett land. Problemen blir än större när en aktör skall röra sig över flera länder. För den som upplever IPR som ett problemområde kan ett försök till överblick över rättsläget i ett annat nordiskt land kanske leda till att man helt avstår från att initiera verksamhet i detta land.

Det är noterbart att svårigheterna att etablera verksamhet i flera nordiska länder, för att exempelvis få utväxling på redan skapat material, kan vara problematiskt även för stora etablerade aktörer. Dessa aktörer kan ha kompetens och resurser att utveckla avtal som gör det möjligt att agera på flera nordiska marknader. Det finns dock tecken på att även vissa stora aktörer tycker att transaktionskostnaderna kan bli väl höga. För små och medelstora företag torde trösklarna vara ännu högre, eftersom de många gånger saknar kompetens om vilka de rättsliga skillnaderna är mellan de olika nordiska länderna är samt vilka avtal som måste finnas på plats. De saknar dessutom ofta resurser för att få stöd i dessa frågor.

2.4 Skillnader beträffande immaterialrättsliga avtal

För att göra IPR till affärer krävs avtal. Immaterialrättsliga avtal är ofta mycket komplexa. Avtalen styrs inte bara av att objekten är skyddade av de immaterialrättsliga lagarna, som därmed sätter en viss ram för avtalen. Det är också så att konstruktionen av enskilda avtal påverkas av exempelvis standardavtal inom olika branscher och av kollektivavtal. Konstruktionen av enskilda avtal påverkas också av hur branschpraxis ser ut inom olika marknader.

Avtal får särskilt stor betydelse på upphovsrättens område. Upphovsrätten uppkommer enligt den kontinentaleuropeiska modellen, som samtliga nordiska länder följer, alltid hos den enskilde upphovsmannen. Det innebär att alla som vill nyttja ett upphovsrättsligt skyddat verk måste sluta avtal med upphovsmannen eller någon som i sin tur har avtal med upphovsmannen. Upphovsrätten innehåller även särskilda skyddsregler, vilket påverkar hur avtalen kan konstrueras. Särskilt viktig är den så kallade specifikationsprincipen.

När det gäller anställdas upphovsrätt präglas vissa branscher av kollektivavtal. Det gäller exempelvis media, såsom tidningar, tidskrifter och etermedia. En enskild aktör inom mediebranschen har svårt att välja helt andra avtalskonstruktioner, oavsett om denne aktör är bunden av kollektivavtal eller inte. Kollektivavtalen sätter på många sätt ramen för hur upphovsrättsliga avtal skall se ut i vissa branscher.

Kollektivavtal är resultat av förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Följden blir att kollektivavtal kan skilja sig åt väsentligt, mellan branscher inom ett och samma land och mellan olika länder.

Ett område där detta varit särskilt varit föremål för diskussion är tidskriftsbranschen. Det finns aktörer inom Norden som har strävat efter att få använda samma avtalsmodeller i de nordiska länder där de är verksamma.⁷ Denna typ av harmoniseringen inom exempelvis en koncern har dock ibland varit mycket svåra att genomföra i praktiken. Detta i sig påverkar möjligheterna att öppna en gemensam marknad för de nordiska länderna beträffande medieproduktion.

I vissa branscher är det vanligt förekommande med frilansare, som inte är anställda utan är uppdragstagare. För dessa gäller normalt inte de vanliga kollektivavtalen utan istället används exempelvis ramavtal mellan branschens olika aktörer. Ett sådant område är dramatik, där

⁷ Se vidare i presentation av case.

dramatikerförbunden är viktiga aktörer. Dessa avtal skiljer sig också åt mellan de nordiska länderna.

Det finns även branscher som är mycket rättighetstunga som inte i nämnvärd omfattning har etablerade avtal för rättighetsförvärv utan avtalen är helt individuella. I sådana branscher, såsom exempelvis beträffande formgivning, är varje enskilt avtal föremål för förhandlingar. I vissa fall kan en del starka aktörer själv ta fram ett standardavtal som de alltid använder vid rättighetsförvärv.

Intressant att notera är att avtalskonstruktioner kan skilja sig åt väsentligt mellan olika typer av prestationer och mellan olika branscher. I vissa branscher, såsom reklambranschen, är vanligt med stora rättighetsförvärv mot höga engångssummor. I en del branscher, såsom filmbranschen, får rättighetshavaren ersättning vid nyttjanden i form av royalty.

Det finns mellan de nordiska länderna inte en fullständig enighet om vilka prestationer och vilka typer av nyttjanden som skall regleras på vilket sätt. Konsekvensen är att det såväl i kollektivavtal, standardavtal som i enskilda avtal finns vitt skilda avtalskonstruktioner och ersättningsmodeller.

Många kollektivavtal och standardavtal inom de kreativa näringarna utgår från presumtioner beträffande vilka yrkeskategorier som skapar upphovsrättsligt skyddade prestationer. Dessa presumtioner ligger exempelvis till grund för vilka yrkeskategorier som kan ha rätt till royalty. Det är exempelvis så att en stylist normalt sett inte antas skapa något som får skydd, trots att det kan vara så att stylisten påverkar hur ett fotografiskt verk utformas i sådan utsträckning att en parallell upphovsrättighet uppkommer i förhållande till fotografen.

Presumptionerna har ofta utmynnat av branschpraxis och är i vissa fall resultatet av förhandlingar mellan exempelvis arbetsmarknadens parter. Det gör att presumptionerna kan variera mellan de olika nordiska länderna.

Presumptionerna används eftersom det skulle bli alltför omständigt att hela tiden utreda vilka prestationer som når upphovsrättsligt skydd och vilka som inte gör det. Det är dock så att upphovsrättens formlösa uppkomst gör att det inte är presumptionerna som egentligen blir styrande för om en rättighet uppkommer eller inte. Det gör att det finns möjligheter från personer som fränkänns upphovsrättsligt skydd genom en presumtion att faktiskt väcka talan om att bli erkänd som rättighetshavare.

Ett annat område där avtalsfrågor kan komma att få särskilt stor betydelse är beträffande företagshemligheter, know-how. I och med att skyddslagstiftningen ser väldigt olika ut ställer det också krav på de avtal, främst sekretessavtal och liknande, som företaget behöver träffa.

Det kan handla om avtal med anställda likväl som avtal med leverantörer och samarbetspartners.

2.5 Avtalens betydelse för att skapa en gemensam marknad

Ett företag inom de kreativa näringarna som vill etablera sig i flera nordiska länder behöver se över sina avtal, särskilt beträffande upphovsrätt och företagshemligheter. För företag är det ofta en fördel att kunna använda samma typ av avtalskonstruktioner vid många avtal. Det handlar om att få en tydlig bild av exempelvis vilka rättighetsförvärv företaget faktiskt har gjort. En annan orsak till att det kan vara bra med samma avtalskonstruktioner är att transaktionskostnaderna då kan bli betydligt lägre.

I och med att det i de nordiska länderna finns skillnader mellan avtal beträffande IPR, beroende på bland annat olika kollektivavtal och på olika branschpraxis, är det ofta inte möjligt för företag att använda samma standardavtal i flera nordiska länder. Konsekvensen blir att transaktionskostnaderna beträffande IPR-avtal kan bli mycket stora när ett företag väljer att etablera verksamhet i fler länder.

På upphovsrättens område är dessutom så att rättighetsförvärv är underkastade den så kallade specifikationsprincipen. Det innebär, mycket enkelt uttryckt, att för att något skall gälla i ett upphovsrättsligt avtal måste det vara tydligt uttryckt. För att ett upphovsrättsligt avtal skall täcka exempelvis nyttjanden i flera länder behöver då i princip skrivas ut tydligt i avtalet. Konsekvensen är att för att ett företag som inte skrivit in det i sina avtal skall kunna utvidga sin verksamhet till fler nordiska länder måste tidigare ingångna avtal omförhandlas.

2.6 Branschutveckling och immaterialrätt

Immaterialrättsliga avtal är såsom beskrivet kopplat till flera olika faktorer, såväl lagstiftning som branschpraxis. Konsekvensen av detta är att det finns skillnader mellan de immaterialrättsliga avtalen i de olika nordiska länderna beroende på hur branscherna ser ut och hur starka olika avtalsparter varit.

Detta blir tydligt på flera områden. Ett område är tidskriftsområdet. I Finland kom tidigt kollektivavtal som gav arbetsgivaren goda möjligheter att sälja material till andra aktörer.⁸ I Sverige, däremot, var dessa möjligheter länge omgärdade av hårda förhandlingar. Numera är det tydligt att detta i Sverige hanteras genom lokala överenskommelser. I Danmark har situationen varit mer lik den finska.

Ett annat område där IPR-avtal präglats starkt av branschens utveckling är förlagsbranschen. I Sverige har förlagsbranschen utvecklats mycket beroende på framförallt två faktorer. Den ena faktorn är startandet av Piratförlaget, som direkt uttalade en strävan om att förändra författarnas avtal. I och med att Piratförlaget satte en ny standard påverkades hela förlagsbranschen. Den andra faktorn är förekomsten av litterära agenter. Den svenska förlagsbranschen är numera starkt präglad av agenternas arbete, särskilt beträffande vissa typer av litteratur.

Motsvarande utveckling har inte skett på samma tydliga sätt i de övriga nordiska länderna. Konsekvensen är att avtalen skiljer sig åt mellan länderna just på grund av utvecklingen inom respektive bransch.

2.7 Avtalslicenser

På upphovsrättens område är klarering av rättigheter beträffande massutnyttjanden är särskilt uppmärksammas fråga. Avtalslicenser är till stora delar en nordisk modell för att hantera bland annat musik som spelas i radio, på tv och på offentliga lokaler (såsom restauranger). Konstruktionen är sådan att den som gör nyttjandet inte behöver fråga om lov i förväg utan istället betalar till en upphovsrättsorganisation, såsom KODA eller STIM. Upphovsrättsorganisationen har i uppdrag att fördela ut pengarna som kommer in till rättighetshavarna.

På många sätt är avtalslicenslösningen mycket attraktiv eftersom den innebär att rättighetsinnehavare får ersättning när verken nyttjas utan att själva behöva bevaka varje enskilt nyttjande. Det har även diskuterats att modellen som sådan borde exporteras till flera länder såsom ett sätt att lösa problem med massutnyttjanden av upphovsrättsligt skyddade verk.

Även om avtalslicenser som konstruktion är samnordisk finns det skillnader i den rättsliga regleringen. Det finns exempelvis väsentliga

⁸ Vilket förmodligen inverkar på den finska utredningen om att införa en arbetsgivarregel.

skillnader beträffande möjligheterna för en rättighetshavare att undanta verk från avtalslicensen, så kallad möjlighet till "opt-out". I svensk rätt har denna möjlighet ansetts vara mycket viktig för lagligheten hos hela modellen, medan konstruktionen i dansk rätt snarare är en tvångslicensmodell.

En fråga som diskuterats mycket på EU-nivå är det faktum att den gemensamma marknaden inte erbjuder någon möjlighet att klarera rättigheter i hela unionen genom en och samma organisation. Arbete pågår inom EU med frågan.

Klart är dock att det förmodligen får till konsekvens att det inte blir möjligt med klarering för den nordiska marknaden genom en och samma organisation, så länge flera nordiska länder står utanför EU. Detta i sig kan få stor betydelse för möjligheterna att skapa en gemensam nordisk marknad för de kreativa näringarna.

En annan viktig fråga beträffande avtalslicenser är frågan om möjligheterna att utvidga avtalslicensernas område till att täcka fler typer av verk och fler typer av nyttjanden. Detta har särskilt kommit i dagen med tanke på den nya tekniska verkligheten. En möjlighet för Norden skulle kunna vara att på nya områden skapa samnordiska upphovsrättsorganisationer, för att utöka möjligheterna att skapa en samnordisk marknad för de kreativa näringarna.

En väsentlig del av avtalslicenskonstruktionen är dock att organisationerna har en god representativitet och att de lyckas skapa bra modeller för att garantera att ersättningarna som kommer in till organisationen hamnar hos rättighetshavarna.⁹ Detta torde kunna vara mycket svårt att skapa från politiskt håll.

⁹ Frågan diskuteras av Riis, se *Enerettigheter och vederlagsrättigheter* (2005).

3. Case

3.1 Inledning

När det gäller IPR i de kreativa näringarna är viktigt att belysa frågan varför de agerar som de gör. Det är därför som det har varit en väsentlig del i projektet att genomföra intervjuer för att se hur den praktiska verkligheten i de kreativa näringarna ser ut.

Denna del av projektet har genomgått en del förändringar under projektets gång. Från början togs en intervjumall fram i avsikt att genomföra likartade intervjuer med flera olika företrädare för företag inom de kreativa näringarna. Det visade sig dock vara svårt att dels få tillräckligt många företag att ställa upp och dels svårt att få svar som gick att analysera vidare.

Fokus kom då istället att hamna i att göra intervjuer med företrädare för bransch- och arbetsgivarorganisationer. Efter att detta gjorts, delvis med organisationernas stöd, skapades dock också kontakter med enskilda företag som kunde bidra till studien.

De företag som har ställt upp har uttryckt mycket starka önskemål om anonymitet. Svar på en del av frågorna kan vara mycket känsliga från affärsstrategiskt perspektiv. Det är också så att en del svar rör sådant som är föremål för förhandling och som också handlar om relationer till motparter. I denna framställning är därför företagen mycket hårt anonymiserade. I beskrivningen står inte antalet anställda eller i vilka länder huvudkontoret finns. Skulle sådana uppgifter finnas med vore det mycket lätt att identifiera företagen.

De case som återges här utgörs av:

- Filmbranschen, två företag. Ett av filmföretagen har en huvudägare som finns i ett annat nordiskt land. Företagets filmer har sin största marknad inom det egna landet, men når i viss mån ut till övriga nordiska länder. Ett av företagen är helägt inom sitt land och agerar främst på hemmamarknaden.
- Bokförlag, två företag. Ett av förlagen har en huvudägare som finns i ett annat nordiskt land. Huvudägaren är en mycket stor aktör, i flera nordiska länder. Marknaden utgörs till stora delar av hemmamarknaden. Ett av förlagen har sitt säte i ett nordiskt land och

det är hemma marknaden som är av störst betydelse. Förlaget ger dock ut mycket litteratur i översättning, även litteratur från övriga nordiska länder.

- Tidskriftsförlag, två företag. Båda förlagen har ägare i ett nordiskt land men driver verksamhet i minst ett annat nordiskt land. Ägarförlagen har inte säte i samma nordiska land. Ett av tidskriftsförlagen arbetar i huvudsak med facktidskrifter, det andra förlaget med bredare tidskrifter.

De flesta företagen verkar i branscher där upphovsrätt är den centrala immaterialrättigheten. I vissa branscher kompletteras detta med andra rättigheter, såsom mönsterrätt och varumärkesrätt.

I och med att upphovsrättigheter uppkommer hos den fysiska personen som skapar verken är de upphovsrättsliga avtalen av särskilt stor betydelse för företagen. För att ett företag skall kunna använda verk som skapas av fysiska personer måste någon form av avtal finnas.

Inte ens när en person är anställd anses upphovsrättigheten uppkomma hos företaget. När det gäller anställda kan rättighetsförvärv regleras i kollektivavtal eller i det enskilda anställningsavtalet. Finns inget i något uttryckligt avtal anses arbetsgivaren få en rätt att, i sin normala verksamhet, utnyttja verk som tillkommit som en följd av anställningen. Hela rättigheten övergår således normalt inte till arbetsgivaren.

För det fall att det handlar om andra relationer än anställda, exempelvis om ett företag vill förvärva rättigheter från en uppdragstagare eller vill förvärva något från ett annat företag, måste avtal skrivas. I många fall används olika standardavtal eller vitt spridda avtalsmallar.

Avtal som rör upphovsrättigheter är underkastade vissa särregler som gör att just dessa avtal inte fullt ut fungerar som andra typer av avtal. Den ena frågan är den ideella rätten. Upphovsmannen får genom upphovsrätten vissa ekonomiska rättigheter som gäller exempelvis spridningsrätt och mångfaldiganderätt. Dessutom från upphovsmannen en ideell rätt. De ekonomiska rättigheterna kan fritt överlåtas, de kan ses som en vara. De ideella rättigheterna kan inte överlåtas. Det gör att även om ett företag vill göra ett totalt rättighetsförvärv går det inte helt att göra. Den ideella rätten ligger kvar hos upphovsmannen.

Den andra frågan är en princip som rör bland annat tolkning av upphovsrättsliga avtal. Upphovsrättsliga avtal följer en princip som innebär att avtal i grunden, vid tvekan, skall tolkas till upphovsmannens fördel. Det innebär att om något skall gälla, såsom rätt att använda ett verk i flera upplagor eller att ge ut en bok på flera språk, måste detta anges uttryckligen i avtalet. Det är få situationer där något kan tolkas in i avta-

let utan att det står uttryckligen. Detta ställer stora krav på den som utformar avtalen. Blir inte avtalen tillräckligt tydliga åstadkoms inte de rättighetsförvärv som kanske var tanken från början.

Följden av detta är också att upphovsrättsliga avtal ibland får en cementserande effekt. För det fall att det i ett avtal, oavsett om det är ett individuellt avtal, ett standardavtal eller ett kollektivavtal, att det är fråga om ett visst nyttjande som skall ske får inte nya nyttjanden ske utan omförhandling. Detta gör att om exempelvis ett avtal täcker rätt att ge ut något i bokform omfattas inte rätt att lägga ut materialet på nätet. Konsekvensen blir att den tekniska utveckling kommit att inverka på hur upphovsrättsliga avtal kan skrivas och även hur de faktiskt skrivs.

3.2 Företag i filmbranschen

3.2.1 *Företag 1*

Om företaget

Företaget är ett av de mest framgångsrika i sitt land. Företagets filmer är främst spelfilmer. De ägs av ett stort företag i ett annat nordiskt land. I den mån de behöver juridisk rådgivning använder de till största delen den juristavdelning som finns hos det företag som äger dem. I den mån det anses nödvändigt anlitar de även jurister i immaterialrättsfrågor.

Om immaterialrätt

Företaget anger inledningsvis att IPR är viktigt, men ser det främst som en fråga om skydd mot pirateri av olika slag (såsom fildelning). De anser sig också inte ha någon särskild kompetens på immaterialrättsområdet, uppstår någon fråga kontaktar de helt enkelt juristavdelningen hos ägarföretaget.

De immaterialrättsfrågor som är av störst betydelse för deras verksamhet är upphovsrättigheter. I spelfilm är det många olika personer som har olika typer av rättigheter, både i form av sådant som skyddas i den egentliga upphovsrätten och i form av sådant som får skydd som närstående rättigheter.

Företaget anger att de visserligen måste hantera många immaterialrättsfrågor genom att sluta avtal. De anger dock också att hur rättigheterna skall hanteras till stora delar styrs av standardavtal och ramavtal. De framhåller också att det finns tämligen etablerad branschpraxis som underlättar avtalsskrivande. Den centrala frågan är att de måste få avtalen på plats – men det i sig behöver inte orsaka särskilt stora problem

tycker företaget. Till viss del hänger det också samman med att de använder sig av avtalsmallar och liknande om ägarbolaget tagit fram.

Företaget har inte själva funderat över att utarbeta någon immaterialrättsstrategi. De säger sig inte heller riktigt känna till om ägarbolaget har fattat beslut om någon särskild immaterialrättsstrategi.

De rättigheter som de själva spontant talar om är upphovsrättigheter. De arbetar inte aktivt med några andra rättigheter, inte ens varumärkesrättigheter. De har inte ansett det vara mödan värt att registrera några varumärken. Ett skäl för detta är att de filmer de arbetat med hittills inte har varit intressanta för exempelvis merchandising.

3.2.2 Företag 2

Om företaget

Företaget är en liten fristående aktör. Produktionen består av spelfilmer, men även i viss mån av beställningsfilmer. De anlitar i vissa fall jurister för stöd vid skrivande av avtal om IPR.

Om immaterialrätt

Inledningsvis framhåller företaget att de inte har någon särskild immaterialrättskompetens men att de inte heller ser det som något särskilt problem. Vid olika produktioner skrivs självklart många avtal som rör upphovsrättigheter. Det handlar om avtal med manusförfattare, regissörer, skådespelare. Det handlar också om exempelvis musikerättigheter.

De avtal som skrivs följer branschpraxis och de använder till stora delar vad de uppfattar som framförhandlade standardavtal. De uppger att det är olika typer av avtal beroende på vad produktionen gäller. Det är skillnad på vilka rättighetsförvärv de behöver göra om det är fråga om spelfilm eller beställningsfilm. När det gäller beställningsfilm behöver de göra stora rättighetsförvärv eftersom kunderna i sin tur gör stora rättighetsförvärv. Beträffande beställningsfilm är detta dock branschpraxis så det föranleder inga särskilda problem att göra större förvärv.

Företaget har ingen särskild immaterialrättsstrategi. De har inte själva tagit några steg mot att använda verk på fler sätt än de "brukliga" eller att förändra verken så att de kan användas på flera sätt i olika fönster. De har inte heller arbetat med merchandising.

Företaget fokuserar helt på upphovsrättsfrågor. De har inte registrerat några varumärken och de har inte heller arbetat aktivt med varumärkesfrågor. När det gäller beställningsfilm är det för kunden ofta viktigt med varumärken, men det är en fråga som de helt låter ligga kvar i kundens händer.

Kommentarer

En första intressant observation är att företagen inte alls tycks arbeta aktivt med IPR. Särskilt intressant är det med tanke att det finns få saker som är så "IPR-täta" som just filmverk.

Samtidigt är det också så att det är fråga om branscher, både spelfilm och beställningsfilm, där det aktörerna under lång tid etablerat olika former av branschpraxis och avtalsmallar. Detta tar sig i uttryck i att båda dessa bolag inte ser IPR-frågor som särskilt viktiga. De följer tidigare framtagna riktlinjer, skriver avtal utifrån avtalsmallar och så vidare.

Det finns en väsentlig skillnad mellan rättighetsförvärv för spelfilm och beställningsfilm. När det gäller spelfilm är det normalt så att producenten visserligen samlar upphovsrättigheter hos sig så att producenten kan fatta beslut om exploatering. Det är dock så att rättighetsförvärvet inte är fullständigt. Royalty utgår normalt och det kan vara så att det i avtalet regleras vilka upphovsrättsliga nyttjanden som får göras.

Det visar också att det finns stora fördelar att verka i branscher där det finns tydligt etablerad branschpraxis. Transaktionskostnaderna för varje enskild produktion går ju självklart ner när mallar och kollektivavtal används istället för att varje avtal skall förhandlas individuellt.

En annan sida av saken är dock att de genom redan etablerad branschpraxis är låsta vid de nyttjanden som finns i dessa avtal och avtalsmallar. För det fall att ett företag vill förändra sin affärsmodell och därigenom vill göra nya typer av nyttjanden så måste de gå vid sidan av de etablerade avtalen. Transaktionskostnaderna stiger då väsentligt.

Det kan också handla om att tekniska förändringar sker som gör att nya nyttjanden kan bli aktuella. Dessa nyttjanden täcks inte alltid av skrivningar i etablerade kollektivavtal och avtalsmallar. Det gör att det inte alltid går att snabbt anpassa verksamheten till nya tekniska plattformar i samma takt som publiken kanske önskar.

En annan viktig fråga handlar om själva kedjorna av avtal. Ett filmbolag kan ses som en "hub" i rättighetssammanhang. De förvärvar en mängd rättigheter från olika rättighetshavare för att sedan sluta avtal med andra om att nyttja verket. För att företaget skall låta någon annan göra ett visst nyttjande, exempelvis lägga upp på nätet, måste de ha förvärvat den rättigheten.

Den bild som gavs av företagen var att de till stora delar överlät frågor om förvärv av rättigheter till standardavtal och modeller som jurister utan direkt inblick i verksamheten arbetat fram. Avtal om nyttjanden ansågs dock mer vara en affärsmässig fråga som de till stora delar verkade hantera själva. Det kan finnas en risk att det uppstår diskrepans

mellan avtalen om nyttjanden och själva rättighetsförvärvet, särskilt om stöd inte tas vid utformningen avtal kring exploatering av verk.

För båda företag var språkfrågan av betydelse. Det var visserligen så att de i vissa fall släppt visningsrätter och liknande till andra nordiska länder, men de hade aldrig vid rättighetsförvärv ställts inför frågor kring skillnader mellan de nordiska länderna. Det faktum att det finns skillnader mellan exempelvis kollektivavtalen i de olika nordiska länderna var inget som berörde dem, de verkade inom ramen för var sitt land.

3.3 Bokförlag

3.3.1 *Företag 1*

Om företaget

Företaget är tongivande i sin bransch och har blivit uppköpt av en aktör som finns i flera nordiska länder. Förlagets titlar är välkända på hemmamarknaden. De arbetar enbart på den inhemska marknaden. I viss mån finns samarbete inom koncernen när det gäller utgivning.

Om immaterialrätt

Den allra mest centrala immaterialrättigheten för förlaget är förstås upphovsrätten. Vid förvärv av rättigheter använder förlaget sig av etablerade branschavtal, ibland med vissa individuella tillägg och ändringar. Förlaget anser att de inte har haft särskilt stora problem att få gehör i förhandlingar kring sådana avtal.

Eftersom förlaget har en ägare i ett annat nordiskt land har de också god insyn i hur branschen fungerar i andra nordiska länder. En förklaring som företaget ger till att de inte har särskilt stora problem att träffa individuella avtal, när så behövs, är att det i det landet där de verkar inte finns litterära agenter. Företaget menar att förekomsten av litterära agenter ibland gör förhandlingarna mycket svårare.

Företaget arbetar inte aktivt med varumärkesfrågor. De har diskuterat om de skall börja göra det, men har inte tagit fram någon strategi eller liknande.

3.3.2 Företag 2

Om företaget

Företaget är nischat mot framförallt facklitteratur, men ger även ut andra typer av litteratur. Förlaget är ganska tongivande i förlagsbranschen och har också ofta diskuterat exempelvis upphovsrätsfrågor i olika sammanhang. Förlaget är ett av de första i sitt land som anställde en egen jurist (med inriktning på IPR).

Om immaterialrätt

Förlaget menar att de tidigare haft stora problem med de upphovsrättsliga avtalen. Det har varit mycket turbulent i olika förhandlingar vilket har gett återverkningar på olika sätt. Turbulensen har haft flera orsaker. På marknaden har etablerats nya förlag som valt att inte följa tidigare branschpraxis vilket gör att de förlag som velat fortsätta som tidigare har ifrågasatts. Det har också blivit allt vanligare för förlag att förhandla genom litterära agenter istället för direkt med författaren själv. Slutligen har den tekniska utvecklingen inneburit att förlag har velat göra nya typer av nyttjanden, vilket enbart kan göras om nya avtal tas fram.

Förlaget menar att när det gäller avtalen med författarna beträffande upphovsrättigheter så har situationen lugnat ner sig. Det är idag lättare att komma överens, både om ersättningsnivåer och om omfattningen av förvärvet. Det gör att företaget har kunnat utarbeta en ny strategi för förvärven och utifrån den ta fram avtalsmallar.

Det finns ett annat problem som förlaget dock inte riktigt vet hur de skall hantera. Många författarskap blir alltmer uppbyggda kring författaren som varumärke. Förlaget menar att det som förlag borde ha en del av det varumärket eftersom det är förlaget som till stora delar bygger upp märket. Såsom avtalen traditionellt sett ut med författare har dessa frågor inte alls hanterats. Förlaget menar att tendensen att skriva avtal om mer än en bok kan ses som ett sätt att hantera detta. Förlaget får då någon form av garanti för att varumärket som de är med att bygga upp ligger kvar hos dem under åtminstone ett visst antal böcker.

Förlaget ger i viss mån ut utländsk litteratur i översättning. Det gör att förlaget har god insikt i vad utländska rättshavare har för önskemål om de upphovsrättsliga avtalen. Förlaget ser dock inte alltid dessa avtal som inspirationskällor för sina nationella avtal. En hel del av dessa avtal är anpassade efter amerikansk upphovsrätt och följer därmed inte vare sig den nationella upphovsrätten eller den nationella branschpraxis som finns.

En annan fråga är varumärken kring exempelvis bokserier. Sådana serier kan ges ett gemensamt varumärke, något som ofta görs mer av

kommunikativa behov än utifrån varumärkesönskemål. Förlaget har inte heller fattat beslut om att registrera varumärken mer aktivt när det gäller exempelvis bokserier.

Kommentarer

Förlagsbranschen är en bransch som är mycket rättighetstät och som har haft en mycket traditionell uppbyggnad under lång tid. Förlagsbranschen var också länge fredad från många av de problem som uppstod för företag i mediebranschen i och med den digitala tekniken. Numera är det dock så att företag i förlagsbranschen drabbas av exempelvis fildelning – beträffande ljudböcker. Det är också så att den digitala tekniken, med läsplattor och annat, gör att frågan om vilka rättighetsförvärv ett förlag gör har blivit väldigt betydelsefull.

Detta gör att förlag många gånger aktivt arbetat med att modernisera sina avtal. Förlagsbranschen är också en bransch där man traditionellt arbetat mycket aktivt med sina avtal. Till skillnad från många andra branscher i de kreativa näringarna har det inte varit särskilt vanligt med helt avtalslösa relationer.

Intressant att notera är att förlagen ser lite olika på hur branschen utvecklats när det gäller avtalen. Det tycks som om det här finns stora nationella skillnader i exempelvis branschpraxis och att detta får direkt återverkan på avtalen. För dessa förlag är utgivningen kopplad till det egna landet så skillnaderna mellan de olika länderna är inget som i sig påverkar avtalen de träffar.

Varumärkesfrågor har kommit att uppmärksammas mer, men det är oklart i vilken utsträckning som förlagen verkligen drar nytta av de varumärken de skulle kunna ha. Intressant att notera är att frågorna diskuteras vilket gör att en medvetenhet om varumärkesfrågorna kanske är på väg att växa fram.

3.4 Tidskriftsförlag

3.4.1 Företag 1

Om företaget

Förlaget har en ägare i ett annat nordiskt land och arbetar främst med facktidsskrifter. Förlaget är tämligen nischat. Utgivningen sker främst i det landet där verksamheten bedrivs. I viss mån sker översättning av material för att kunna använda det i det land där ägaren bedriver verksamhet.

Om immaterialrätt

Tidskriftsbranschen i det land där verksamheten bedrivs är starkt präglad av kollektivavtal och standardavtal. De nyttjanden som följt av existerande avtal ansågs av förlaget vara för snävt formulerade varför förlaget för ett antal år sedan förhandlade fram lokala avtal. Förlaget tog i samband med det fram egna avtalsmallar för förvärv av rättigheter från frilansare.

De nyttjanden som förlaget behövde förhandla om gällde både användning av nya nyttjanden tack vare nya tekniska möjligheter och användning av material i båda länderna. Förhandlingarna om att förändra tidigare avtal var mycket långdragna och tog mycket kraft i anspråk.

Ett problem som förlaget upplevde var att det var stora skillnader i hur avtalen konstruerades i det land där ägaren bedrev sin verksamhet. Det gjorde att ägaren hade helt andra förväntningar på hur förlaget skulle kunna utforma sina avtal, både med anställda och med frilansare. Det som i det land där förlaget verkar var otroligt svårförhandlat täcktes av branschpraxis i det land där ägarförlaget verkar.

Det var dock inte omöjligt att få fram avtalslösningar som till stora delar mötte de behov som fanns. De kunde till stora delar förhandla sig fram till avtal som gjorde de nationella skillnaderna mindre. Det är dock fortfarande så att det, på grund av avtalens utformning, är enklare för dem att köpa material från ägarförlaget än för att sälja material till dem. I praktiken gör det att det blir dyrare att använda material som tas fram av journalister i det egna landet.

3.4.2 Företag 2

Om företaget

Förlaget har säte i ett nordiskt land men bedriver aktivt verksamhet i flera nordiska länder. Det är ett förlag som har en mängd titlar. En del av titlarna finns i flera länder.

Om immaterialrätt

Förlaget har de senaste åren arbetat mycket aktivt med IPR-frågor. I det arbetet har det blivit mycket tydligt att det finns stora nationella skillnader beträffande vilka rättighetsförvärv som kan göras.

Det har funnits en önskan i förlaget att harmonisera de avtalsmallar som används. Fördelarna med det är att det blir tydligare vilket material som får användas på vilket sätt. Tanken är också att samma material skall kunna användas i titlar som ges ut i flera länder.

Det har dock inte varit fullt ut möjligt att genomdriva gemensamma avtalsmallar för hela förlaget. Det som gör att det inte har varit möjligt är

skillnader i kollektivavtalen och inte minst skillnader beträffande branschpraxis. I vissa av länderna har det varit möjligt att göra vissa typer av förvärv utan att erlagga extra ersättning medan detta inte alls accepteras i andra länder.

Rättighetsfrågorna har också varit mycket omdiskuterade inom förlaget. Det har periodvis varit mycket heta diskussioner.

Förlaget arbetar även aktivt med att driva hemsidor kopplade till sina titlar. Hemsidorna används aktivt vilket ställer krav på de upphovsrättsliga avtalen.

Varumärkesfrågorna ses som en del av de affärsstrategiska frågorna. Här har det ansetts viktigt att samma, eller likartade, titlar kan finnas i flera länder.

Kommentarer

De förlag som varit aktuella här har båda insikt i hur de upphovsrättsliga avtalen ser ut i andra nordiska länder. De har därmed fått insikt i att avtalen inte ser likadana ut. De upphovsrättsliga avtalen är till stora delar nationellt präglade.

Konsekvensen av detta är att det konkret har försvårat för dessa företag att agera på samma sätt i de olika nordiska länderna. Det har inte varit fullt ut möjligt med samma typer av upphovsrättsliga avtal. Det gör i sig att det inte är möjligt att förvärva material på samma sätt i alla de nordiska länderna, vilket i sin tur gör att vissa länders material blir lättare att använda.

Det kan vara så att detta i förlängningen leder till att produktion placeras i vissa nordiska länder medan andra länder väljs bort om så är möjligt. Översättningskostnaderna anses vara försumbara och de kulturella skillnaderna är så pass små att de inte hindrar nyttjande av material i flera nordiska länder.

3.5 Bransch- och arbetsgivarorganisationer

3.5.1 Organisationernas roll

Som branschorganisationer

I flera kreativa näringar finns det mycket aktiva branschorganisationer. Det gäller exempelvis designbranschen. Dessa branschorganisationer arbetar med att lyfta frågor såsom branschens betydelse och vilka frågor som är av betydelse för att förbättra företagets situation.

Branschorganisationerna arbetar i vissa fall aktivt med IPR-frågor. Detta arbete handlar om flera olika saker. En del av arbetet handlar om att vara en källa till kompetens för medlemsföretagen. Tanken är att organisationen skall kunna ge enkel rådgivning om rättighetsfrågor. En annan del av arbetet är att arbeta gentemot lagstiftaren för att förändra lagstiftningen så att branschens önskemål tillgodoses. Ytterligare ett arbete för en del branschorganisationer är att arbeta fram standardavtal. Detta sker ibland i förhandling med företrädare för motparter.

Ett problem för branschorganisationer är att medlemsföretagen inte alltid drar åt samma håll. I en del branschorganisationer ingår företag som representerar delar av branscher som i en del fall är varandras motparter. För organisationen innebär det att de inte kan hålla en enhetlig linje i IPR-frågor.

Det är också så att de stora skillnaderna mellan företag beträffande kunskap om IPR gör att medlemsföretagen har olika önskemål om vad branschorganisationerna skall göra på området. När det gäller exempelvis designfrågor finns stora skillnader i hur företagen arbetar. En del företag, med hög kompetens, arbetar aktivt med flera olika skydd. En del företag arbetar överhuvudtaget inte alls med IPR-frågor. Företagens förväntningar på branschorganisationens arbete skiljer sig då åt väsentligt.

Som arbetsgivarorganisationer

Arbetsgivarorganisationerna kan spela en viktig roll på vissa områden. De kan till exempel ha som en central uppgift att förhandla fram kollektivavtal.

Det varierar mellan olika branscher hur vanligt förekommande kollektivavtal är. I vissa branscher, i vissa av de nordiska länderna, blir kollektivavtalen helt förhärskande som avtalsmodell. Det går enbart i undantagsfall att träffa avtal som inte ligger i linje med kollektivavtalen. I vissa branscher kan visserligen kollektivavtal finnas, men dessa behandlar överhuvudtaget inte IPR-frågor. Frågor om exempelvis förvärv av upphovsrättigheter läggs då helt i individuella avtal.

4. Utbildning

4.1 Inledning

Det förra projektet visade att det finns en utbredd okunskap om IPR i de kulturella och kreativa näringarna. Okunskapen handlar om allt från rättigheterna som sådana till frågan om avtalskonstruktionernas betydelse. Det visade sig också att många upplever att de inte vet vem de kan få stöd av och att de också saknar resurser att få stöd. Dessa resultat visar att det tycks som om det finns brister beträffande utbildning i IPR inom de utbildningar som riktar sig till personer som vill arbeta i dessa näringar.

Denna del av projektet syftade således till att undersöka hur det ser ut beträffande utbildningar i IPR riktade just till personer inom de kreativa näringarna. Alla de nordiska länderna har goda utbildningar för jurister inom IPR.¹⁰ Tanken har istället varit att se i vilken mån, och på vilket sätt, personer som utbildar sig för yrken i kreativa näringar får utbildning i IPR.

I fokus stod att utreda i vilken mån utbildning ges i IPR för att kunna förstå och använda dessa rättigheter i den framtida yrkesrollen. Under arbetet med denna undersökning kom det dock att bli tydligt att IPR är viktigt beträffande utbildning också från andra perspektiv.

Ett perspektiv som blev tydligt är att det under utbildningar ofta skapas olika saker som kan få immaterialrättsligt skydd och där det skett ett samskapande. Det kan många gånger uppstå diskussion om vem som skall få göra vad med det skapade.

Det kan handla om att två studenter i samarbete inom ramen för ett projekt skapar en design. En av studenterna vill kanske senare kommersialisera designen. För det fall att designen är upphovsrättsligt skyddad måste ett avtal skrivas mellan studenterna. Eftersom studenterna ofta saknar ens en grundläggande förståelse för hur upphovsrätten fungerar skrivs sällan sådana avtal. Det gör att det istället blir diskussioner och tvister.

¹⁰ Det finns också ett nära samarbete mellan de olika lärosäten som bedriver forskning inom immaterialrätt i Norden. Det genomförs bland annat gemensamma seminarier och konferenser.

Ett annat perspektiv som kan få betydelse är frågan om fördelning av rättigheter mellan skolorna och studenterna. I många fall anser skolorna ha en rätt att utnyttja prestationer som studenter skapat. Det kan handla om att sälja visningsrätter för filmer, trycka affischer med mera. För att skolorna skall ha rätt att göra det krävs dock någon form av avtal, särskilt för det fall att det är fråga om upphovsrättsligt skyddade verk.

I det följande kommer samtliga dessa tre perspektiv beskrivas.

4.2 IPR för den framtida yrkesrollen

De som går utbildningar ägnade åt arbeten i kulturella och kreativa näringar får långt ifrån alltid någon utbildning i IPR. Detta trots att hantering av IPR många gånger är helt avgörande för hur de skall kunna försörja sig i sin yrkesroll.

4.3 IPR under utbildningen

Det är vanligt under utbildning att studenter samarbetar i olika typer av projekt. Det kan handla om att skapa musik tillsammans, designa tillsammans eller att spela in film. Resultaten av arbetet är ofta skyddat av upphovsrätten. Som rättighet uppkommer upphovsrätten alltid hos de fysiska personer som skapar verken. Är det flera som skapar ett verk uppstår en parallell rättighet. Konsekvensen är att ingen av upphovsmännen får göra något utan att ha tillstånd av den/de andra.

Eftersom det under utbildning är vanligt att samskapande sker uppstår då många parallella rättigheter. En situation som kan uppkomma är att någon vill göra något med det samskapade verket. Det kan handla om att en av skaparna ser en möjlighet att kommersialisera verket eller ser en potential att nå ut till en viss publik. Det kan också handla om att en av upphovsmännen vill dela med sig av sitt arbete i sociala medier.

För att en upphovsman skall kunna göra det krävs att det skapas någon form av upphovsrättsligt avtal mellan upphovsmännen. Så vitt har framkommit uppstår ibland diskussioner i efterhand när någon student gjort något utan att fråga andra upphovsmän. Skolorna tycks dock sällan beakta denna aspekt.

Här finns utrymme för att skolorna skall kunna insatser för att stödja studenterna. Det skulle exempelvis kunna handla om att skolorna skulle kunna tillhandahålla avtalsmallar. Till avtalsmallarna skulle avtalskommentarer kunna finnas som förklarar konsekvenserna av avtalen.

Ytterligare en fördel med att skolorna tillhandahåller sådana mallar är att frågorna då ständigt kan hållas aktuella, något som i sig blir en bra förberedelse inför yrkeslivet.

4.4 IPR i relation till utbildningsanstalten

Det finns en del utbildningar där frågor kring utbildningsanstaltens rätt att använda studenternas skyddade prestationer aktualiseras. Det är här ofta fråga om upphovsrättsligt skyddat material, såsom konstverk, film och musik.

Det finns hos en del utbildningsanstalter en bild av att skolorna har en rätt till det studenterna skapar. För att det skall vara så krävs dock uttryckliga avtal. I den upphovsrätt som gäller i Norden uppkommer upphovsrätten hos den fysiska personen. I anställningsförhållande kan arbetsgivaren få en rätt att utnyttja ett verk inom sin normala verksamhet. Utanför anställningsförhållande uppstår inte en sådan nyttjanderätt.

När utbildningsanstalter utnyttjar upphovsrättsligt skyddade verk utan att det finns uttryckliga avtal begår de upphovsrättsintrång. Det finns alltså studenter/tidigare studenter som skulle kunna driva processer mot det sätt som utbildningsanstalter använder deras verk. En av anledningarna till att så inte sker är att inte heller studenterna vet att utbildningsanstalterna gör fel.

Det finns dock exempel på när lärosäten försökt att skriva upphovsrättsliga avtal med studenter för att vara kontaktyta för externa parter som vill utnyttja upphovsrättsligt skyddade verk som skapats av studenter. Dessa avtal har dock ibland kommit ifrågasättas.¹¹ Det har inte ansetts tillåtet att ha villkora utbildningsplatsen med att ett avtal skrivs under som innebär att lärosätet förvärvar samtliga ekonomiska rättigheter.

Det är svårt att skapa en samlad bild av hur de olika skolorna gör. Det tycks som att det inte finns någon större samordning i frågan.

¹¹ Se särskilt Högskoleverkets beslut 31-255-08 av den 19 december 2008. Lärosätet det gäller ingår numera i Stockholms dramatiska högskola.

5. Genomförande av seminarium

5.1 Seminariets program

Inom projektets ram skulle också ett seminarium på temat IPR i de kreativa näringarna genomföras. Seminariet genomfördes i december 2011 i Stockholm.

I programmet ingick flera olika punkter. Det handlade inte bara om de rättsliga reglerna som sådana utan också om hur IPR hanteras i praktiken. Bland deltagarna fanns representanter för många olika delar av de kulturella och kreativa näringarna. Eftersom seminariet hölls i Stockholm var de flesta deltagarna från Sverige. Det var dock ett par deltagare från andra nordiska länder också.

Den första punkten på programmet var en presentation av "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension". Den presentationen hölls av Christina Wainikka.

Nästa punkt handlade om användning av IPR i de kreativa näringarna utifrån ett praktiskt perspektiv. Det kom att handla mycket om de fördelar som finns med ett proaktivt arbete. Denna punkt sköttes av Kristina Lidehorn, Advokatfirman Cederquist KB i Stockholm. Kristina har länge arbetat med olika immaterialrättsliga frågor, bland annat som jurist på TV 4 i Sverige.

Efter det återkom Christina Wainikka och talade om skillnader i praktisk hantering av immaterialrättigheter i Norden. Det handlade dels om de rättsliga skillnaderna och dels om hur olika avtalsstrukturerna är. Mycket av det som togs upp under denna punkt återfinns i denna rapport, både när det gäller rättsutredningen och när det gäller casen.

Johan Axhamn, doktorand i immaterialrätt på Stockholms Universitet talade sedan om avtalslicenser från ett nordiskt perspektiv. Johan har arbetat med ett internationellt projekt om just avtalslicenser. Hans del av seminariet kom att handla både om rådande system och om möjliga utvecklingslinjer.

Under seminariet bidrog många av deltagarna aktivt i diskussionerna. Det var framförallt en mycket konstruktiv diskussion om vad som kan göras bättre.

5.2 Slutsatser från seminariet

Det var många av deltagarna som uttryckte att de välkomnade initiativet. Frågor kring hur immaterialrätt används, och kan användas, diskuteras alltför sällan var det flera som menade. De framhöll också att de delade bilden av att det finns en utbredd okunskap, både om rättigheterna som sådana och om hur rättigheterna kan användas.

En slutsats som kan dras är att det finns ett behov av forum för att diskutera dessa frågor. Det finns visserligen olika föreningar i de nordiska länderna inriktade på olika immaterialrättsfrågor. Dessa är dock framförallt riktade till de som redan är insatta. De som inte har tillräcklig kunskap vet inte att föreningarna finns. Om de känner till föreningarna kan dock också de teman som diskuteras där kännas alltför djuplodande.

De forum där frågorna kommer till diskussion är i viss mån i branschföreningar och liknande. Där diskuteras frågorna dock bara från ett perspektiv, vilket inte alltid för diskussionerna framåt.

6. Betydelsen av avtalsfrågor

6.1 Inledning

En fråga som ständigt har återkommit under arbetet med detta projekt är frågan om avtalen. När projektet inleddes fanns visserligen avtalsfrågor med i projektbeskrivningen, men just avtalsfrågorna har kommit att aktualiseras än tydligare i flera delar av projektet.

Det är en sak att frågan om avtal, inte minst beträffande skillnader mellan de olika länderna, är en viktig aspekt när det gäller de konkreta rättsliga skillnaderna. Inte minst handlar detta om avtalsstrukturer, där exempelvis kollektivavtal i vissa branscher får en starkt normerande verkan.

Avtal blir också konkret styrande för möjligheterna att skapa gemensamma marknader för kulturella och kreativa näringar. Detta blev bland annat tydligt i de case som genomförts inom ramen för detta projekt.

Det kan också vara läge att lyfta fram att just avtalsfrågor ibland även inverkar på möjligheterna sprida verk i nätmiljö. De avtal som träffas kring att släppa material i olika typer av nättjänster innehåller ibland skrivningar som gör att materialet begränsas till åtkomst i det egna landet. Det gör exempelvis att det kan vara svårt att komma åt tv-program, film och så vidare via nättjänster i andra nordiska länder.

När det gäller IPR inom utbildningsväsendet blev också tydligt att avtalsfrågor var av stor betydelse. Det handlar inte bara om att studenterna kan behöva få utbildning även beträffande immaterialrättsliga avtal. Det handlar också om att avtal kan behövas för att klarera rättigheter mellan studenter och lärosäten samt studenter emellan.

6.2 Avtalsfrihetens betydelse

En grundläggande princip, inte bara i Norden utan i hela västvärlden, är avtalsfriheten. Vi har en utbredd frihet att själva välja vilka vi vill ingå avtal med och vad dessa avtal skall innehålla. Det innebär att avtalsfrågorna till stora delar ägs av avtalsparterna.

Konsekvensen av detta är att det inte är lagstiftaren som med hela handen kan peka ut hur exempelvis arbetsmarknadens parter skall kon-

struera sina avtal i de olika nordiska länderna. Det är inte lagstiftaren som skall säga att avtal skall slutas med eller utan stöd av agenter. Det är inte heller lagstiftaren som skall bestämma om avtal skall träffas om vara upphovsrätt eller om avtalen också skall omfatta fler immaterialrättigheter.

Frågan om arbetsgivarens rätt till arbetstagarens upphovsrättsligt skyddade prestationer har varit föremål för intensiva diskussioner och en del utredningsarbete i flera nordiska länder de senaste åren. Denna fråga hade varit en utmärkt fråga för diskussion på en nordisk nivå, men utredningsarbetena kom inte till i nordisk samverkan.

6.3 Harmoniseringsmöjligheter?

Det är svårt att via lagstiftning skapa harmonisering av avtalen beträffande immaterialrättigheter inom de kreativa och kulturella näringarna. Det innebär dock inte att det helt saknas harmoniseringsmöjligheter.

Det skulle finnas utrymme för att, på nordisk nivå, lyfta goda exempel. Det kan handla om nya avtalslösningar såsom ett led i nya affärsmodeller, såsom Spotify. Det skulle också kunna handla om att man inom ramen för olika arbeten inom innovationssystemet väger in frågor om immaterialrättsliga avtal och för diskussioner om dessa på nordisk nivå.

7. Slutsatser

7.1 Inledning

Det är flera olika slutsatser som kan dras av projektet om IPR i Kreativa Näringar. Slutsatserna gäller både rättsliga frågor och faktisk hantering av IPR. En del av slutsatserna hänger samman med den ställning de kreativa näringarna traditionellt har haft.

7.2 Rättsliga skillnader och deras betydelse

Det finns skillnader i de immaterialrättsliga skydden mellan de nordiska länderna. Det är också så att skyddssystemens tillgänglighet varierar beroende på om ett land är med i EU eller inte. Skillnader i immaterialrättsliga skydd har traditionellt identifierats som ett hinder för utveckling av handel. Det är detta som lett fram till internationella konventioner på immaterialrättens område. Tidigare fanns en tydlig nordisk strävan efter rättslikhet, denna strävan har till viss del hamnat i glömska. Detta kan få återverkningar på möjligheterna för en samnordisk marknad för de kreativa näringarna.

Det är särskilt två rättsområden där väsentliga skillnader finns, det gäller bruksmönster och skyddet för företagshemligheter. Särskilt skyddet för företagshemligheter kan vara av väsentlig betydelse för kreativa näringar i samband med exempelvis licensiering och olika typer av samarbeten.

Det är genom avtal IPR blir till affärer. Det finns stora skillnader mellan de nordiska länderna i hur avtal om IPR skrivs, särskilt på upphovsrättens område. Detta hänger samman med olika typer av branschpraxis och existensen av kollektivavtal som är resultat av förhandlingar på nationell nivå. Skillnaden i avtalen mellan olika länder kan inverka på möjligheterna att nå ut på flera marknader inom Norden.

7.3 Innovationssystemen och andra stöd

Innovationssystemen är till stora delar inriktade på andra näringar än de kreativa. Det gör bland annat att innovationssystemen har en tendens att betona patenträttsligt skydd. Verksamheter som bygger kring andra rättigheter, såsom upphovsrätt och/eller varumärkesrättigheter, kan ha svårt att nå fram i innovationssystemen. Det är också viktigt att stödsystemen inte bara hanterar frågor kring rättigheterna i sig utan även har förmåga att hantera strategiska frågor kring de immaterialrättsliga avtalen. Dessa avtal är många gånger helt avgörande för affärsmodellerna inom de kreativa näringarna.

Det är också så att information och enklare råd är svårare att hitta beträffande upphovsrätt och skyddet för företagshemligheter. När det gäller patent och andra industriella rättigheter finns mycket information att tillgå via patentmyndigheterna. Någon sådan samlad information är svår att finna för de rättigheter som är väsentliga för företag i de kreativa näringarna.

7.4 Utbildning inom IPR

Den kompetens- och resursbrist som finns beträffande IPR hänger till stora delar samman med brister i utbildning. Det finns inte samlade riktlinjer för hur utbildningar, som riktar sig till exempelvis kreatörer, skall utbilda beträffande IPR. Det gör att det är stora skillnader mellan olika lärosäten, ens inom samma land. Skillnaderna gäller både grundutbildning och avtalsfrågor i relation till studenter i utbildning. I Sverige har Högskoleverket exempelvis kraftigt kritiserat vissa avtal mellan lärosäten och studenter.

En del av bristerna på utbildningssidan täcks upp av fackliga organisationer och branschorganisationer. Detta blir dock inte heltäckande och utbildningarna tar då sällan upp frågor kring strategisk användning av IPR.

7.5 Behoven av IPR i de kreativa näringarna

De prestationer som ligger till grund för verksamheter inom de kreativa näringarna kan vara av vitt skilda slag. Det de ofta har gemensamt är att de är komplexa. Det kan handla om att ett verk, såsom en film eller ett datorspel, innehåller många skyddade prestationer. Det kan handla om att innovationer idag allt oftare tillkommer genom samverkan. Det kan

handla om samarbeten inom en konstnärsgrupp eller att resultatet följer av samverkan mellan olika aktörer. Rättigheterna får då flera rättsinnehavare. Det är också så att exempelvis tjänsteinnovationer kan skyddas genom användning av indirekta skydd, såsom överlappningar mellan skydd för varumärken, upphovsrätt och skydd för företagshemligheter.

Slutsatsen är att IPR kan många gånger vara föremål för mycket komplexa strukturer som ställer mycket höga krav på kompetens på området och ett aktivt arbete med avtalen. Följden blir att de verksamheter som har kompetens beträffande IPR kan få konkurrensfördelar i förhållande till de som inte har sådan kompetens. Det gör också att verksamheter som inte har kompetens riskerar att ingå avtal som inte ligger i linje med vad de egentligen är mest betjänta av.

8. Möjliga vägar framåt

8.1 Inledning

Såväl det tidigare projektet, som redovisades i "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension" som det aktuella är det några problem som blir särskilt tydliga. Det handlar särskilt om att det finns en bristande kompetens på IPR-området, vilket får konsekvenser för enskilda företag såväl som för utvecklingen av hela branscher.

Det är också tydligt att delar av de kreativa näringarna inte får fullgott skydd genom de immaterialrättsliga skyddssystemen såsom de ser ut idag. Det gäller särskilt koncept av olika slag, såsom tjänstekoncept eller tv-format. I ett nyligen avgjort norskt rättsfall ansågs det inte vara otillåtet att nära imitera ett tv-format.¹²

I det följande ges exempel på möjliga åtgärder som skulle kunna vidtas.

8.2 Stöd för aktörer inom de kreativa näringarna

Patentmyndigheterna i de nordiska länderna är viktiga nav för att sprida information om IPR. Deras uppdrag täcker dock främst det industriella rättsskyddet. Beträffande upphovsrättigheter finns inte någon organisation som har ett på samma sätt samlat ansvar för att tjäna som stöd och sprida information. Likadant är det beträffande skyddet för företagshemligheter. Aktörer inom de kreativa näringarna kan många gånger också känna att patentmyndigheten inte är en naturlig diskussionspartner.

Följden blir att många aktörer inom de kreativa näringarna inte vet vart de skall vända sig med sina frågor. Det finns visserligen på en hel del områden organisationer som kan ge stöd, såsom fackliga organisationer och branschorganisationer, men många tycks inte se det som naturligt att vända sig dit med immaterialrättsfrågor.

¹² Exemplet tv-format visar också att immaterialrättigheter idag många gånger används snarare för att skapa något att handla med än att skapa något som skyddar mot alla typer av imitation.

För många företag inom de kreativa näringarna är det också fråga om att de skulle kunna vara betjänta av flera rättigheter och behöver få ett stöd kring strategiska frågor beträffande val mellan balansen mellan olika rättigheter.

En möjlig åtgärd är att ge någon myndighet i respektive land i uppdrag att vara samlande myndighet på immaterialrättsområdet, alltså även beträffande upphovsrätten och skyddet för företagshemligheter. Myndigheten skulle ha ett särskilt uppdrag beträffande informations-spridning och utbildning.

8.3 Behov av utbildningsinsatser

Det finns ett stort behov av att förbättra utbildningen av personer i de kreativa näringarna beträffande IPR. Det gäller såväl personer i utbildning som redan yrkesverksamma. Det finns flera möjliga åtgärder till förbättringar på detta område.

- Riktlinjer kan tas fram beträffande krav på utbildning inom IPR för utbildningar på de kreativa områdena. Riktlinjerna bör ställa krav på innehåll, omfattning och kvalitet.
- Ramar bör skapas för möjligheter till vidareutbildning för redan yrkesverksamma. Detta kan exempelvis ske kopplat till finansiering av olika verksamheter eller vid konstruktionen av olika former av stöd.
- Enklare informations- och utbildningsmaterial bör tas fram som är tillgängligt via nätet.

För att få utbildningsinsatser att förankras kan rättighetsorganisationer, fackliga organisationer och branschorganisationer knytas till arbetet.

8.4 Utveckling av innovationssystemen

De innovationssystem som finns idag är till stora delar skapade med andra näringar än de kreativa i fokus. Det gör att innovationssystemens stödsystem sällan fungerar bra för verksamheter i de kreativa näringarna. Dessa företags innovationer hanteras ibland styvmoderligt inom innovationssystemen och de immaterialrättsliga frågor som företag i de kreativa näringarna har hanteras ofta inte inom ramen för innovationssystemens stöd.

Innovationssystemen bör därför ses över och det bör undersökas hur innovationssystemen kan utvecklas så att de även fungerar för företag i de kreativa näringarna. Det är särskilt viktigt att kunskapen om IPR, särskilt andra rättigheter än patent, höjs inom innovationssystemen. Detta torde kunna ske inom ramen för rådande system. Det är dock samtidigt viktigt att om innovationssystemen även skall rikta sig till företag inom de kreativa näringarna så måste också information om detta nå ut.

Det är också viktigt att stödsystemen inte bara hanterar frågor kring rättigheterna i sig utan även har förmåga att hantera strategiska frågor kring de immaterialrättsliga avtalen. Dessa avtal är många gånger helt avgörande för affärsmodellerna inom de kreativa näringarna.

8.5 Överlappande skydd

Immaterialrättigheterna såsom de ser ut i lagstiftningen bygger till stora delar på en bild av att en produkt omfattas av en typ av immaterialrättsligt skydd och detta skydd har en rättighetshavare. Faktum är dock att det sällan ser ut så, inte minst inom de kreativa näringarna.

Det är idag mycket vanligt med komplexa verk, såsom exempelvis datorspel, där det finns många parallella rättigheter. Det är också vanligt med verk som har tillkommit genom samarbete mellan många aktörer, exempelvis inom ramen för konstnärskollektiv.

Många typer av innovationer, såsom tjänsteinnovationer, kan få direkt skydd genom de olika immaterialrättigheterna. Istället används ofta överlappande, indirekta skydd. Hit hör till exempel skydd för företags-hemligheter och upphovsrättsligt skydd för "produktionsbiblar". Hit hör också varumärkesskydd, som ofta blir centralt för kommersialiseringen av en tjänsteinnovation.

Vilken påverkan denna användningen har på immaterialrättigheterna är väldigt lite utredd. Det kan vara så att de avvägningar inom vissa immaterialrättigheter beträffande konkurrens exempelvis inte fungerar optimalt idag. Detta är en faktor som gör det viktigt att, gärna på nordisk nivå, utreda hur immaterialrättigheterna fungerar vid överlappande immaterialrättigheter.

8.6 Utveckling av immaterialrättigheterna

De immaterialrättsliga systemen har en numera tämligen lång historia. De rättsliga konstruktionerna har sett likartade ut under en lång tid. Nya typer av innovationer, såsom affärsinnovationer, tjänsteinnovationer och kommunikationsinnovationer, är inte helt lätta att placera in i det immaterialrättsliga systemet. Det gör att många verksamheter inom de kreativa näringarna inte upplever att det immaterialrättsliga systemen fungerar för deras innovationer.

I och med att det immaterialrättsliga systemet är uppbyggt utifrån internationella åtaganden kan de nordiska länderna inte själva förändra systemen i grunden. Det finns dock utrymme för att diskutera hur skyddet för nya typer av innovationer skall hanteras. Det behöver skapas forum där sådana frågor diskuteras för att säkerställa att de kreativa näringarna kan utvecklas optimalt. Det kan vara så enkelt som att skapa forum där positiva exempel kan lyftas fram.

Summary

This report deals with the challenges related to intellectual property rights within the creative industries in the Nordic countries. It explains the opportunities and barriers related to intellectual property rights in creating a common Nordic market for cultural and creative industries and businesses. The report was produced in 2012 as part of the Nordic Council of Ministers KreaNord-initiative, and serves as a continuation of the publication: "Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension."

IPR i kreativa näringar

Denna rapport fokuserar på utmaningar relaterade till immateriella rättigheter i kreativa näringar. Rapporten har tagits fram i 2012 som en del av Nordiska ministerrådets KreaNord-initiativ och bygger vidare på ”Nordic Version of the OECD Report: Intellectual Assets and Innovation The SME Dimension”. Rapporten ser på möjligheter och hinder relaterade till immateriella rättigheter i skapandet av en gemensam nordisk marknad för kreativa och kulturella näringar.

Återpublicerad 2015 i samband med avvecklingen av KreaNord, Nordiska ministerrådets initiativ för kulturella och kreativa näringar (2008–2015).

TemaNord 2015:552
ISBN 978-92-893-4249-0 (PRINT)
ISBN 978-92-893-4250-6 (PDF)
ISBN 978-92-893-4251-3 (EPUB)
ISSN 0908-6692

9 789289 342490